

Dějiny Brna. Předměstské obce. Svazek 6

Redaktoři svazku: Lukáš Fasora, Václav Štěpánek (ISBN 978-80-86736-54-9), Brno 2017, 1–1246.

Град Брно (*Statutární město Brno*) и Архив града Брна (*Archiv města Brna*) издавачи су серије од седам томова опсежне *Историје Брна (Dějiny Brna)*, града који представља савремени привредни и културни, а у извесној мери и административни центар Моравске, једне од три историјске земље унутар данашње Чешке Републике – (Бохемија [*Čechy*], Моравска [*Morava*] и Тјешинска Шлезивија [*Těšinske Slezsko*]). Целим овим издавачким пројектом руководи Редакциони одбор од 14 чланова, који чине истакнути стручњаци за поједине сегменте вишеслојне историје Брна. Од планираних седам томова до сада су објављена четири (али не хронолошким редоследом), а управо објављени шести том посвећен је приградским општинама у саставу града Брна; отуда и поднаслов тома: *Předměstské obce*.

Уредници су овог тома: професор Лукаш Фасора (Lukáš Fasora) и доцент Вацлав Штјепанек (Václav Štěpánek), обојица наставници на Филозофском факултету Масариковог универзитета у Брну. Ауторски колектив броји чак 25 чланова, стручњака (историчара, етнолога и историчара уметности) који раде у различитим научним и културним институцијама: на Филозофском факултету Масариковог универзитета, у одељењима у Брну Етнолошког и Историјског института Академије наука Чешке Републике, Етнографском одељењу Моравског земаљског музеја, Моравском земаљском архиву, Архиву града Брна и у Музеју ромске културе у Брну. Допринос настанку овог тома дали су и неки стручњаци који нису били чланови ауторског колектива, као на пример Јан Либор (Jan Libor), истакнути познавалац средњовековне историје Моравске.

Шести том *Историје Брна* има *Увод* и осам поглавља.

У *Уводу (Úvodem k šestému dílu, стр. 11–18)* уредници су дали све битне напомене о карактеру овог тома. На почетку су одмах нагласили историјску чињеницу – кључну за тему овог тома: убрзо по окончању Првог светског рата и стварању Чехословачке Републике, граду Брну је 1919. године припојен читав низ околних, приградских катастарских општина, које су имале вишевековну пољопривредну традицију и властиту народну (традицијску) културу. Тако је настало ново, тзв. „Велико Брно“. Ове општине, заједно с целим прстеном нешто удаљенијих села око Брна, чиниле су особен етнографски микрорегион, за који се крајем 19. века усталио назив: *Brnensko*. Тако су се у средишту пажње аутора шестог тома *Историје Брна* нашла наведена села која су интегрисана у данашње Брно. Притом уредници подсјећају на то да је мало европских градова који се могу похвалити да имају обрађена два сегмента своје историје – како је то учињено у случају Брна: 1) осветљен је феномен народне културе у микрорегиону *Brnensko*; 2) разјашњено је историјско срастање приградских општина и насеља с дотадашњим урбаним средиштем (старо Брно), од чега је настала савремена агломерација Брна и једна управна целина. Садржина овог тома није „изолована“

од садржине других томова *Историје Брна*. Посебно су с њим комплементарни четврти и пети том, који обрађују модерну еру у историји Брна, нарочито везе „центра и периферије града“. Ипак, шести том има своје специфичности, које је наметнуо предмет његове обраде. Оне се односе пре свега на метод истраживања: он није само историографски већ у знатној мери етнографски. Притом је указано како на догађаје из тзв. велике историје тако и на догађаје из локалне историје, који нису били мање релевантни у обликовању агломерације Брна. У вези с тим, аутори су настојали да идентификују локални и супралокални идентитет становништва које је окупило „Велико Брно“. Тако је пружен одговор и на питање када су и у каквим околностима становници села око Брна почели да се осећају припадницима овог града стичући тако нов идентитет. Уредници су истакли још једну важну чињеницу: да се први пут пише о бившим општинама с немачким пољопривредним становништвом, о чему се „раније није смело разумљиво писати, а потом су људи углавном то сматрали неважним“. Реч је о селима око Брна која су чинила тзв. „немачко језичко острво“. И она су 1919. године припојена Брну, што је потом знатно утицало и на етничке процесе у тим селима јер се повећао удео чешког становништва. Уредници закључују да прошлост Брна треба посматрати као сложен, слојевит процес постепеног приближавања првобитног урбаног језгра и околних села и њиховог стапања у једну целину, а у средишту тог процеса налазе се локални људи, који реагују на новонастале промене и у томе траже решења за своју егзистенцију, моделујући изнова свој локални идентитет. Стога овај том – наглашавају његови уредници – излази у сусрет модерној историографској дисциплини која је названа „историја односа“.

Наводимо даље називе појединих поглавља с именима аутора, уз битне напомене о садржају сваког поглавља.

Поглавље 1: *Град и његова села (Město a jeho vesnice: růst Brna v 19. a 20. století*, стр. 19–54), аутор: Вацлав Штјепанек. Наглашава се да је већина села која су интегрисане у „Велико Брно“ имала до половине 19. века изразито пољопривредни карактер, тако да су снабдевала Брно пољопривредним производима, а у самом граду била су два пијачна дана у току седмице: среда и петак. Села око Брна обухватала су и „немачко језичко острво“ (до Другог светског рата), а досељавање Немаца омогућила је примена у целој области (почев од 13. века) тзв. „емфитетског права“, али су на то утицале и потребе ове области опустошене у 17. веку. Индустијски развој и ширење града условили су временом да се град свакодневно снабдевао намирницама из своје околине. Тако су настала и прва предграђа која су имала „прелазни“ пољопривредно-урбани карактер. Крајем 18. века управо се у тадашњим предграђима формирало језгро будуће индустрије Брна (пре свега текстилне индустрије), а то је била заправо вунарска мануфактура, која је добијала сировину из шире околине града. На другој страни, развој индустрије захтевао је и бројно радништво, па су до половине 19. века на рад у фабрикама долазили свакодневно људи из села у кругу од 10 км. Касније је индустрија привлачила и људе из удаљенијих села и области, али су они постепено губили везе са селом и мењали своје навике и традиционалне обичаје. Посебан значај у развоју града имала је и царска одлука из 1850. године да се с дотадашњим Брном обједине у једну полицијску управу и нека села у најближој околини, а потом је 1852. године уследила одлука да Брно не буде више „војно затворени град“. Ипак, катастарска површина града

повећавала се веома поступно да би до наглог скока дошло тек 1919. године настанком „Великог Брна“.

Поглавље 2: *Привредни развој у приградским општинама (Hospodářský vývoj v předměstských obcích*, стр. 55–178), аутори: Вацлав Штјепанек, Јармила Пехова (Jarmila Pechová). Обрадиво земљиште око првобитног Брна чинило је основу пољопривредне делатности села на том простору. Пољопривредне парцеле биле су формиране још у феудалном периоду, пре свега у зависности од конфигурације терена (околина Брна је претежно валовитог изгледа), а основно парцелисање извршено је још у 13. веку у вези с применом тзв. „емфитетског права“ и у вези с насељавањем пољопривредног становништва и њиховим феудалним обавезама. То су биле углавном парцеле средње површине од око двадесет ланаца, мада је било и већих феудалних поседа. Ипак, пустошење и друге последице Тридесетогодишњег рата и продора шведске војске условили су у 17. веку делимично нову парцелизацију обрадивог земљишта и досељавање новог становништва. Детаљну представу о изгледу катастра села у широј околини Брна (касније названој: *Brnensko*) дају картографски прикази војног карактера из периода 1764–1768. и 1779–1781. године, као и они учињени у 19. веку (од којих су неки репродуковани у овом тому). Из њих се добијају подробни подаци и о пољопривредним културама на тим површинама: житарице, винова лоза и друго воће, затим травнате и шумске површине и др. Гајење стоке, како крупне рогате тако и оваца, имало је дугу традицију. Врхунац у узгоју оваца био је средином 19. века, што је било у непосредној вези с развојем текстилне индустрије у Брну (која је ангажовала и до 10.000 радника, због чега је Брно називан „чешки Манчестер“). Увоз јефтиније иностране вуне и смањење пашњака непосредно су утицали на нагло опадање овчарства у другој половини 19. века. Поред пољопривредне делатности у околини Брна постепено су се развијали и занати, често као пратеће занимање пољопривредника. Јављају се водни млинови, пилане и ковачке радионице (најчешће као наследна делатност појединих родова), па и ваљанице и гостионице, касније обућари, кројачи, ткачи, касапи, колари, тесари, седлари, грнчари. Развијале су се и цеховне организације тих занатлија (посебно за владавине цара Јосифа II, који је стимулисао развој занатства), али је цеховна организација ликвидирана 1859. године. Нека села су се специјализовала за поједине занате, а у неким је била развијена и домаћа радиност. Привредна предузећа и разне фабрике (машинска и прехранбена индустрија), као и циглане, кречане и цементаре, настају и у приградским општинама почев од друге половине 19. века. Ширење индустријске и урбане зоне Брна неминовно је водило делимичном смањивању обрадивих површина у околини, а растао је и број уситњених пољопривредних парцела. Повећава се уједно број беземљаша, који траже запослење код велепоседника и богатијих сељака, али све више и у индустрији. То доприноси да се постепено мења и традиционална култура у околини Брна иако становништво настоји да унеколико очува неке облике традицијске културе као симбол свога локалног идентитета (што посебно важи за села с немачким становништвом). Већ у првим деценијама 20. века пољопривредни живаљ чини тек једну трећину укупног становништва приградских општина. Политички преврат након Другог светског рата донео је ликвидацију приватне пољопривредне делатности (тј. извршена је колективизација на селу), чиме је прекинут унутрашњи однос људи у приградским општинама према земљи – као извору егзистенције и наслеђу

предака, што је допринело и наглом растакању разних форми традиционалне културе у приградским општинама.

Поглавље 3: *Народна култура у приградским општинама (Lidová kultura předměstských obcí*, стр. 179–323), ауторке: Хелена Бочкова (Helena Bočková), Александра Навратилова (Alexandra Navrátilová), Ленка Новакова (Lenka Nováková), Јармила Пехова, Јана Поспишилова (Jana Pospíšilová), Марта Шрамкова (Marta Šrámková), Марта Тонцова (Marta Toncsová), Ева Вечеркова (Eva Večerková). У овом опширном поглављу обрађене су детаљно разне тематске целине из домена народне (традицијске) културе у приградским општинама: исхрана; стамбена архитектура, одевање; годишњи обичаји, забаве и свечаности; породични обреди и обичаји (свадба, рођење детета, сахрана, подушја и др.); певање, музика, игре и плесови; усмено стваралаштво (разних жанрова); живот и култура деце (посебно: дечји фолклор). Ово поглавље богато је илустровано цртежима (из ранијег периода) и фотографијама, што пластично употпуњује историјат народне културе у приградским општинама. У урбаном ткиву данашњег Брна (на периферији) јасно се препознају примерци очуване народне сеоске архитектуре, данас реновирани и изврсно уклопљени у модернију околину. Традиционална одећа била је у употреби у приградским општинама и у првим деценијама после Другог светског рата (нешто дуже код жена), а данас се користи само приликом неких очуваних свечаности у овим општинама као што су *hody* (на прелому лета и јесени). Наравно, фолклорну традицију данас практично негују и фолклорна друштва у Брну и околини (међу њима се посебно истичке *Slovácký krúžek*).

Поглавље 4: *Радништво, његов живот у приградским општинама (Dělnictvo, jeho život a kultura v předměstských obcích*, стр. 324–343), ауторка: Андреа Зобацова (Andrea Zobačová). Индустијском развоју Брна (од краја 18. века) посвећен је посебан (четврти) том *Историје Брна*, а у овом поглављу посебно су обрађене тематске целине у вези са животом радништва у приградским општинама: становање; породица; рад жена и деце; одевање и исхрана; раднички покрети и друштвени живот; фолклорни израз. У широј зони око града (до 10 километара у полупречнику) од средине 19. века радништво је постало доминантна категорија становништва – али професионално и социјално издиференцирана, тако да социјални идентитет овог радништва није био хомоген. Стога се наглашава да се може говорити заправо о посебним облицима културе појединих слојева тако издиференцираног радништва.

Поглавље 5: *Етничке мањине у Брну и приградским општинама (Etnické menšiny v Brně a předměstských obcích*, стр. 345–406), ауторке: Јана Хорватова (Jana Horvátová), Јана Носкова (Jana Nosková), Јана Поспишилова. На југу, југоистоку и југозападу од Брна постојало је, све до Другог светског рата, „немачко језичко острво“, које је обухватало 10 села. Подробно је обрађена народна (традицијска култура) овог пољопривредног и изразито конзервативног становништва, које је било етнички хомогено све до настанка „Великог Брна“ 1919. године, када почиње постепена пенетрација чешког живља. Указано је на специфичности у разним доменима традицијске културе немачког становништва: народно градитељство; одевање; обреди, обичаји, свечаности и друштвени живот; усмено стваралаштво; музика и плесови. Знатна пажња посвећена је и ромској популацији у Брну и широј околини, која данас чини на овом простору највећу етничку

мањину, што је резултат миграционих процеса у другој половини 20. века. Посебно су обрађене тематске целине: порекло, становање и занимање Рома; Роми и Други светски рат; Роми у Брну после 1945. године; ромска заједница у Брну после политичких промена 1989. године; ромски печат у културном богатству Брна и деловање Музеја ромске културе у Брну. Такође су дати нешто краћи осврти на живот и културу мањих етничких скупина у Брну: Јевреја, Бугара, Грка, Македонаца и других. Док јеврејска заједница у Брну има старе корене, бугарска заједница настала је из економске миграције чувених баштована, која је зачета после Првог светског рата, а имала је важну улогу у снабдевању града поврћем. У међуратном периоду до Брна је доспео и талас белогардејских избеглица из совјетске Русије, међу којима су Руси чинили већину, али је била припадника и других народа. Грађански рат у Грчкој 1946–1949. године изазвао је талас грчких и македонских избеглица, који су временом интегрисани у локално друштво, с тим што одржавају неке своје традиционалне специфичности. Један број Грка реемигрирао је у Грчку после окончања војног режима у Грчкој 1974. године. Заједница Вијетнамаца зачета је од радника и студената који су долазили у Брно чак од краја 50-их година 20. века, али је битно оснажена после 1989. године. Данас Вијетнамци имају изражену улогу у Брну у гастрономији и ситној трговини прехрамбеним производима и свакодневним потроштинама. У најновије економске емигранте спадају и Арапи, Јермени и Украјинци.

Поглавље 6: *Предграђе у контакту с градом (Předměstí v kontaktu s městem*, стр. 407–440), аутор: Лукаш Фасора. Поново је наглашена вишеслојност веза приградских општина с Брном у дужем раздобљу. То нису биле само везе економског карактера, које су временом релативизовале административне границе. Оне су се огледале и у духовној (пре свега религијској) сфери, а временом је међу грађанством све више растао покрет поштовалаца природе (тако се зачео и туризам, па и трампаизам, као посебан облик обожавања природне средине). Интензификација контаката града и приградских општина била је повезана и с јачањем народних покрета (чешког и немачког) за време Хабзбуршке монархије, који су изнедрили низ истакнутих појединаца и условили појаву разних националних удружења и друштава. Видну улогу у томе имао је и соколски покрет. Постојала су и католичка и социјалистичка удружења. Све је то утицало на политички живот града и његове околине до Другог светског рата.

Поглавље 7: *Историја села припојених Брну у 20. веку (Dějiny obcí připojených k Brnu ve 20. století*, стр. 441–1038), аутори: Либор Блажек (Libor Blažek), Павел Цибулка (Pavel Cibulka), Лукаш Фасора, Далибор Ходечек (Dalibor Hodeček), Јан Либор, Мартин Маркел (Martin Markel), Милан Жепа (Milan Řepa), Бохумир Смутни (Bohumír Smutný), Вацлав Штјепанек, Алеш Вискочил (Aleš Vyskočil). Ово је најопсежније поглавље јер је обрађена прошлост сваког села понаособ, а таквих села припојених Брну 1919. године било је укупно 38. Наравно, свестрани (вишеслојни) историјски приказ сваког села дат је на језгровит и фактографски начин, често од праисторијских почетака. Дате су и карте пољопривредних површина ових села из 20-их година 19. века, а то су изводи из тзв. „царских карата стабилног катастро“. И поред местимичног недостатка података, услед чега се јављају и извесне „белине („празна места“) у овим историјским приказима, пружено је мноштво свежих интерпретација, чиме је учињен видан помак у регионалној историографији моравске области.

Поглавље 8: *Историјскоуметнички ареали у припојеним општинама* (*Uměleckohistorické areály v připojených obcích*, стр. 1039–1114), аутори: Јижки Кроупа (Jiří Kroupa), Ратка Нокала Милтова (Radka Nokkala Miltová), Михаела Шеферисова Лоудава (Michaela Šeferisová Loudavá), Ондржеј Јакубес (Ondřej Jakubec). Ширењем града Брна на околину (почев од 1850, а посебно од 1919. године) ширио се и ареал културноисторијских и сакралних споменика, као и других објеката од значаја за културни профил ове средине. У овом поглављу подробно су набројани и описани сви културноисторијски споменици у приградским општинама (феудални замкови, палате, виле и домови знаменитих личности, тргови и друге истакнуте урбане целине), као и сакрални објекти (манастири, катедралне и мање цркве, капеле и гробља), заправо сви објекти који имају историјско-уметнички значај. То се посебно односи на подручја интегрисаних села: Кралово Поле (Královo Pole), Хусовице (Husovice), Забрдовице (Zábrdovice) и Лишењ (Líšeň).

На крају овог тома дат је двојезични *резиме*: на енглеском (*Summary*, стр. 1115–1222) и немачком језику *Zusammenfassung* (стр. 1123–1131). Следе: *Списак коришћених извора и литературе* (*Soupis použitých pramenů a literatury*, стр. 1133–1173); *Списак ликовних извора* – фотографија, цртежа, карата и сл. (*Seznam zdrojů vyobrazení*, стр. 1174–1190), којих има скоро 700, а многи су у боји. Такође су дати: *Списак скраћеница* (*Seznam zkratek*, стр. 1191–1192); *Списак аутора* (*Seznam autorů*, стр. 1174–1195); *Именски регистар* (*Rejstřík jmenný*, стр. 1196–1230) и *Регистар места* (*Rejstřík místní*, стр. 1231–1245).

Шести том *Историје Брна* на упечатљив и свестран начин пружа приказ прошлости руралних средина које су интегрисане у данашње Брно, дајући тако и целовитију слику историје самог града. Ауторски колектив, Редакциони одбор и уредници овог издања изврсно су методолошки конципирали мултидисциплинарни приступ проблематици срастања сеоских насеља с основним језгром овога града који је израстао у моравску метрополу.

Милош Луковић